

ВІДРОДЖЕННЯ ОСВІТЯНСЬКИХ ПРІОРИТЕТІВ УКРАЇНИ У ПРАЦЯХ ІВАНА ОГІЄНКА

У багатогранній спадщині Івана Огієнка є чимало праць, які мають історико-освітянське значення. Зокрема, це книги "Культура України" (1990 р.) [3], "Історія українського друкарства" (1994 р.) [4]. Вони стали відомі широким колам освітян та інших людей лише з часу, коли Україна здобула незалежність. В курсі "Історія педагогіки України" (за програмою Л.В. Артемової [1]) імені І.Огієнка та його працям знаходимо гідне місце. Зокрема, імена першодрукарів українських видань Швайпольда Фіоля, Франциска Скорини, Василя Тяпинського, Івана Федорова, Петра Мстиславця та інших вводимо в коло інтересів студентів як українські освітянські пріоритети. Вони допомагають виховувати у студентів гордість за Батьківщину, віру у свої сили, спроможність на власні зусилля для примноження духовного багатства нації.

Державний статус України зумовив повернення на Батьківщину І.Огієнка його численних праць. Серед них чимало таких, які мають історико-освітянське значення. Зокрема, його книги "Українська культура" [3] та "Історія українського друкарства" [4] використовую як дидактичний матеріал у викладанні курсу "Історія педагогіки України" для студентів спеціальності "Дошкільне виховання" [1]. Винайдення книгодруку Йоганом Гуттенбергом у середині XV століття поступово та неухильно призвело до заміни рукописних книг на друковані. В свою чергу це сприяло збільшенню тиражів книг та ширшому їх використанню в культурі та освіті. Переконливими як для викладачів, так і для студентів є таблиці І.Огієнка [4:34–35].

Таблиця 1

Поширення друкарства у Європі

Майнц (Й.Гуттенберг)	1450 р.	Сицилія	1472 р.	Данія	1482 р.
Італія	1464 р.	Голландія	1473 р.	Португалія	1484 р.
Венеція (не слов.)	1469 р.	Венгрія	1473 р.	Гамбург	1491 р.
Мілан	1469 р.	Іспанія	1474 р.	Відень	1492 р.
Аусбург	1470 р.	Флоренція	1477 р.	Тюбінген	1498 р.
Нюрнберг	1470 р.	Лондон	1480 р.	Америка Північна	1638 р.
Париж	1470 р.	Лейпціг	1481 р.		

Як зазначає І.Огієнко, за 50 років уся Європа знала і використовувала друкарство. Це очевидно засвідчує нагальну потребу в книгах. Богослужіння християн відбувається за святим письмом. Ці книги також використовувалися у той час як підручники для навчання у школах від нижчого до вищого рівня, а також у самоосвіті.

Таблиця 2

Поширення друкарства серед слов'ян

чехи	1478 р.	поляки кін.	XV в.	росіяни	1564 р.
українці	1491 р.	білоруси	1517 р.	болгари	1641 р.
серби-чорногорці	1493 р.	серби	1553 р.		

Наведена добірка доводить, що першими серед слов'ян до друку звернулись чехи. Наступними були українці, далі – інші слов'яни. При порівнянні таблиць 1 і 2 з'ясовуємо, що український друк (1421) на території Польщі з'явився раніше польського (кін. XV ст.), а також раніше Віденського (1492).

Таблиця 3

Перші книги кирилівського друку

українці (в Кракові)	1491 р.	білоруси (Прага)	1517 р.	Москва	1564 р.	Київ	1617 р.
Цетиньє	1493 р.	Вільна	1525 р.	Львів	1574 р.		
Венеція	1493 р.	Белград	1553 р.	Острів	1580 р.		

Отже, найпоширенішим серед слов'ян кириличним шрифтом українці також першими почали друк книг. І.Огієнко до того ж наголошує, що з українських друкарень виходило, окрім богослужбових, чимало книг світського змісту різними мовами – церковно-слов'янською, польською, латинською. Цим українське друкарство відрізнялося від московського, що переважно видавало церковні книги. Видання книг зумовлювалось попитом. Так, в українських братських школах вищого типу (Львівській, Острозькій, Київській) латинь була обов'язковим курсом. Студеї вивчали її настільки ґрунтовно, що латиною писали вірші, виголошували промови, вели диспути. Таблиця 3 також засвідчує першочергове поширення друкарства у західних регіонах України (Львів, Острів) ближчих до Європи. За Гадяцькими умовами 1958 року з поляками, друкарство, як і школи, розвивалось вільно за потребою. Саме в цих регіонах вперше виникли, ширились братські школи, які зростали до рівня тогочасних вищих навчальних закладів Європи. На українських землях, які були у братському союзі з Московією, друк, як бачимо, виник пізніше. Він, як і школа, зазнавав мовних, змістовних, фінансових утисків ще з XVII ст. [3].

Очевидно, попит українців на книги кириличним шрифтом у Кракові був настільки значним, що зацікавив Швайпольда (Святополка) Фіоля (? м.Нотштадт у Франконії Німеччині - 1525 чи 1526 р., Краків), який став їхнім видавцем. Першими він видав у 1421 р. Октоїх та Часословець. Хоч вони видруковані в один рік, первістком кириличного друку вважається Октоїх. Недатовані видання Ш.Фіоля Тріюдь пісна і Тріюдь цвітна. Є згадка, що він видав ще Псалтир. Як відомо Псалтир та Часослов традиційно використовували для навчання дітей читання ще до того, як були створені перші букварі. Тому розглядаємо зі студентами ці та інші богослужбові книги як підручники, які використовували у школі. Важливо підкреслити, що мова видань Ш.Фіоля має чимало ознак живої української мови, яку друкар вивчав у Кракові. Якісний рівень його друку був не гіршим, ніж у Німеччині, де він цього навчився. Отже, І.Огієнко першим відкриває нам пріоритет українського стародруку, який зберіг елементи живої народної мови, кириличний шрифт, засвідчує потребу в книгах української громади у Кракові, яку задовольнили видання першодрукаря Ш.Фіоля. Білорус (родом з Полоцька) Франциск-Георгій Скорина (1490-1535 рр.) засновує у Празі друкарню і видає чимало книг стародавньою "руською" мовою, спільною на той час для українців та білорусів, що називали себе "русинами" і були тоді під владою Великого князівства Литовського, яке зберегло українську мову в державному вжитку. 1517-1519 рр. він присвятив виданню 23 біблійних книг в перекладі на руську мову. До Псалтиря він додає руською мовою власні міркування про його призначення: "дітям малим початок усякої доброї науки" [2: 291]. Псалтир він призначає тому, хто хоче вивчати граматику "по-руськи говорячи, грамоту" [2: 291]. В давній Україні його книгу не лише читали, а й співали його псалми "аби ми Псалтырю поючи, чтучи і говорячи" [там само]. Ввівши у текст "руські" слова поруч із церковно-слов'янськими, Ф.Скорина пояснив це так: "для людей простых, рускимъ языкомъ, что которое слово знаменуетъ" [2:291]. Видання Ф.Скорина широко розходились у слов'янському світі, здобуваючи визнання за високу якість друку, та принесло славу першодрукарю. У 1525 році він друкує у Вільно ще два видання – Апостол та Малу подорожню книжицю. Друки Ф.Скорина мали послідовників і суттєвий вплив на подальшу друкарську справу в Україні та Московії. Патріотичні погляди Ф.Скорина виявились у його численних особистих висловлюваннях на сторінках його видань. Зокрема, писав про себе, що народився "в руській мові" і користувався в друці нею тому, що його "милосердний Бог з тої мови на світ пустив" [2:290]. У передмові до Юдити він зазначав, що людина має любити й боронити місце свого народження, як це роблять усі звірята і птахи. Люди мають "всякого тружання и скарбов для посполитого доброго и для отчизны своея не лютовали" [2:293]. У передмові до Єстирі він висловлює думку, що "не тільки для самих себе ми народилися на світ, але ще більше на службу Богові та для загального добра" [там же]. Про роль своєї праці пише у передмові до книги Левіт: "мы братия не можемъ ли во великих послужити посполитому люду рускаго языка, сие малые книжки пращи нашея приносимо имъ" [там само]. Друкарня Ф.Скорина була першою "руською" друкарнею не лише у Вільно, а на всіх "руських" землях. Її виданнями користувалися слов'яни у різних державах. Зазначимо, що до останніх часів імена Ш.Фіоля та Ф.Скорина не були відомі широким колам людей. Саме тому важливо сучасному поколінню студентів відкрити ці імена, знайомлячи з історією обраного фаху. І.Огієнко поновлює у науковому обігу ім'я Василя Тяпинського – автора першого друкованого перекладу Євангелія на "просту руську мову" [4: 58]. Як пише В.Тяпинський, за походженням він був "не влох, не немец, не доктор, и ниякий поставленный межи попы, а русин, своей Руси услужующий" [там само]. У своїй убогій мандрівній друкарні видрукував цю книгу як мовою оригіналу – церковнослов'янською, – так і в перекладі. У передмові до книги "високо оцінюючи розум, ученість, мудрість і заслуги предків, він з жалем спостерігав глибокий упадок тих гарних національних прикмет серед сучасного йому суспільства" [2: 306]. Місце друку книги невідоме. Час її видання визначають між 1565-1570 рр. – адже друк книжки не закінчено. До наших днів збереглося 2 примірники цього унікального стародруку. Цікаві й повчальні відкриття роблять студенти, знайомлячись із виробничим спадком білоруса Петра Мстиславця, ім'я якого залишилось у тіні І.Федорова. Очевидно, це був фахівець, вартий того, щоб цей "русский первопечатник" узяв його аж до Москви. Ще раз звернімося до таблиць 2 і 3, щоб згадати, що білоруські видання з'явилися значно раніше від московських. По поверненні з Московії 1566 року, яка ще не була соціально готова до масових тиражів друку, П. Мстиславець разом з І.Хведоровичем у Заблудові на замовлення князя Григорія Ходкевича видруковує Учительне Євангеліє 17 березня 1569 року. Посилаюсь на праці О.Потебні, М.Грушевського та інші, І.Огієнко припускає, що вона "стає величною датою в історії української культури, – це був би початок нашого друку вже на українській землі" [4:60] саме цими двома першодрукарями. У передмові до книжки зазначається, "що Ходкевич хотів "выразумьня ради простых людей преложити на простую молву" книжку й заходився коло того, але "люде мудрі, учені в тім письмі" (в першій мірі сам Федорів, що як москвич боявся друкувати книжку в мові, якої не знав) вірадили його від такого наміру, щоб не вийшли помилки при перекладі" [2:333,335]. З того часу П.Мстиславець плідно працює у Вільні, відновлює занепаде після Ф.Скорина друкарство на фінансування Кузьми та Лукаша Мамоничів. З допомогою Зіновія Зарицького він видруковував Євангеліє (1575р.), Псалтир (1575-1576 рр.). І.Огієнко підносить пріоритет його маловідомої праці: "Петро Мстиславець по заслугі міг би сказати про себе, як то читаємо на могильній плиті Ів.Хведоровича (у Львові), "що він своїм тцаниєм" віленське "друкування занедбалое обновил" [4:55].

"Русскій первопечатник" І.Федоров (І.Ф.Москвитін [5:504]) – І.Хведорович (за І.Огієнком [4:59]) видрукував у Москві лише дві книги – Апостол (1564 р.) та Псалтир з Часословником (1565 р.), та й то з П.Мстиславцем. Щоб урятувати себе та станок від темної фанатичної московської юрби, яка про друк ще й не чула, вони тікають у західні регіони, де друк давно відомий та шанований, зокрема, у Заблудів. По тому І.Хведорович у 1572 р. переїздить до Львова. У пошуках "іншого поля, де він міг би не ралом, але духовних "семян сеянием время живота своего сокращати" [4:61]. У 1572-1573 рр. "він перший заклав нам постійне друкарство у Львові та Острозі" вже на українській землі [4:68,69]. В цьому саме І.Огієнко і вбачає значення І.Хведоровича в історії нашої

культури. Його львівські видання – Апостол (1574 р.), Буквар (1574 р.), який є першим у східних слов'ян підручником. Книга зберігається у бібліотеці Гарвардського університету в США. В Острозі видана повна Острозька Біблія (1580-1581 рр.). Величаве, прекрасно графічно оформлене видання є першою найповнішою друкованою біблією серед слов'янського світу, це графічно український твір національного Відродження. Відоме Острозьке видання Букваря (1578 р.), який був необхідний для закладеної там школи. Нині оригінал зберігається в м.Гота у Німеччині. Львівські видання – також Псалтир і Новий Завіт, три видання Часослова (1598, 1602, 1612), що в Україні був книгою для навчання грамоти, а не лише молитовником. Цитую студентам ...відомий напис на могильній плиті Хведоровича: "Іоан Феодорович, друкарь москвитин, который своим тцанием друкованіе зане-дбалое обновил" [4:99]. Отже, сам І.Хведорович та його сучасники засвідчили, що друк на українських землях був і до нього. Та, на жаль, тих видрукованих книг не збереглося.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України. Частина I. // Програми педагогічних інститутів. Дошкільна педагогіка. Історія загальної та дошкільної педагогіки.- К., 1996. – С. 41-57.
2. Возняк М.С. Історія української літератури.- Львів: Світ, 1992. – 494с.
3. Огієнко І.І. Українська культура –К.: Абрис, 1990. – 272с.
4. Огієнко І.І. Історія українського друкарства.- К.: Либідь, 1994. – 445с.
5. Федоров Іван (Іван Федорович Москвитін) (? – 5.XII. 1583, Львів). Український радянський енциклопедичний словник. – Том 3. – Вид. друге. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1987. – С.504.

Матеріал надійшов до редакції 7.11.2001 р.

Артемова Л.В. Возрождение приоритетов образования Украины в трудах И.Огиенко.

Труды Ивана Огиенко "Культура Украины" (1990) [3], "История украинского книгопечатания" (1994) [4] способствовали возрождению национальных историко-образовательных приоритетов, которые были неизвестны широкой общественности или незаслуженно забыты. Изучая со студентами курс "История педагогики Украины" по программе Л.В.Артемовой [1], обращаясь к таким именам первопечатников украинских изданий, как Швайпольд (Святополк) Фиоль, Франциск Скорина, Василий Тяпинский, Петр Мстиславец, Иван Федоров и др. Их труд расширял круг книг, нес знания, обеспечивая духовную и образовательную жизнь украинского народа. Нынешнее поколение воздаст им должное, гордится национальными приоритетами их деятельности.

Artemova L.V. The renaissance of Ukrainian educational priorities in I. Ogiyenko's works.

I. Ogiyenko's works, such as "Culture of Ukraine" (1990) [3], "History of Ukrainian printing" (1994) [4] favoured the renaissance of national, historical and educational priorities which had been unknown to the broad public or undeservedly wrongly forgotten. Teaching the course "History of pedagogics of Ukraine" according to L. Artemova curriculum much attention should be paid to such first Ukrainian printers as Shveipold (Svyatopolk) Fiol, Francisk Skorina, Vasyl Tyapinsky, Petro Mstyslavets, Ivan Fedorov et al. Their labour extended the range of books, brought the knowledge providing the spiritual and educational life of Ukrainian nation. The young generation does them justice is proud of national priorities of their activity.